

Ἡ θέαση τοῦ Κόσμου ὡς ὕπαρ¹: πρὸς μία νέα μετα-φυσική;

Κωνσταντίνου Θ. Πέτσιου*

Γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ σκέψη ἡ «θεωρία» ἀποτελεῖ τὸ «ἥδιστον καὶ ἄριστον» τῆς γνώσης, ὅπως ὑπογράμμισε ὁ Ἀριστοτέλης στὰ *Μετὰ τὰ Φυσικά*², ἓνα γεγονὸς «μεθέξως» στὸ «γινωσκόμενον»³, ὅπως διασαφηνίζε ὁ Πλάτων τὸ διασκεπτικὸ ἐγχείρημα τοῦ ὑποκειμένου νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἀνασυγκροτήσῃ μέσω ἐννοιῶν τὴν περιβάλλουσα φυσικὴ πραγματικότητα καὶ τὴν κοινωνικὴ-πολιτικὴ διαλληλία. Ἀπὸ τὶς ἀπαρχές τῆς φιλοσοφικῆς συζήτησης γιὰ τὴν ἀντι-κείμενη πραγματικότητα εἶναι παροῦσα ἡ αἴσθησις ὅτι ἡ βιωμένη ἐμπειρία ἀναμετρᾶται μὲ τὴν κοσμικὴ ἄρμονία καὶ συμμετρία καὶ ἡ γνώση προκύπτει ὡς κρυστάλλωσις τῶν νοητικῶν συναρμογῶν ποὺ ἀφοροῦν τὴ λειτουργία τοῦ μακρόκοσμου καὶ τοῦ μικρόκοσμου στὸ πεδίο τοῦ συνειδέναι.

Ὁ Κόσμος ὡς ἄρμονικὴ σύνθεσις ἀνομοιογενῶν στοιχειακῶν δεδομένων («τὸ ἀντίξουν συμφέρον καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστη ἄρμονία»)⁴ ἀναδεικνύεται στὴν αἰσθητηριακὴ προφάνεια ὡς «παλίν-

* Ὁ Κωνσταντίνος Θ. Πέτσιος εἶναι Καθηγητὴς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.

1. Ἡ λέξις «ὕπαρ» (σὲ ἀντίθεσι μὲ τὸ «ὄναρ») σηματοδοτεῖ τὴν ἐν ἐργηρόρσει καὶ ἐν συνειδήσει θέασι μιᾶς πραγματικότητος. Σύμφωνα μὲ τὸ *Μέγα Ἑτυμολογικόν*: «ὕπαρ, ἐργήγορσις, ὀπτασία ἀληθῆς οὐκ ἐν ὄνειρῳ ἀλήθεια οὐκ ὄνειρος». Βλ. Friedericus Silburgius (ed.), *Ἑτυμολογικὸν τὸ Μέγα ἤγουν ἡ Μεγάλη Γραμματικὴ [Etymologicon Magnum seu Magnum Grammaticae Peni]*, Lipsiae 1816, στήλη 705· πρβλ. H. G. Liddell – R. Scott, *Greek English Lexicon with a Revised Supplement*, Clarendon Press, Oxford 1940, σ. 1853.

2. Βλ. Ἀριστοτέλους, *Τῶν Μετὰ τὰ Φυσικά*, Α, 1072b1.

3. Βλ. Πλάτωνος, *Παρμενίδης*, 150e.

4. Βλ. Ἡρακλείτου, ἀπόσπ. Β 8, στό: H. Diels – W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Bd I., Weidmann, Dublin – Zürich 1972, σ. 410· πρβλ. H. Diels – W. Kranz, *Οἱ Προσωκρατικοί. Οἱ μαρτυρίες καὶ τὰ ἀποσπάσματα*, τόμ. Α', Β. Ἀ. Κύρκος (ἐπιμ.),

τροπος *ἀρμονία*», γιὰ νὰ ὑπομνήσουμε τὴν ἀπόφραση τοῦ Ἡρακλείτου⁵. Προφανῶς ἡ ἱστορικότητα τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου διαθλάται καὶ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο κατανοήθηκε καὶ ἐρμηνεύθηκε ἡ σχέση του μὲ τὴν ἀντι-κείμενη φυσικὴ πραγματικότητα καὶ συγκροτήθηκε ἡ κοινωνικὴ μορφή τῆς ἀνθρώπινης συνοίκησης, ἡ ὁποία μέσῳ τοῦ *ὀμιλεῖν* τεχνουργήσε στὸ πεδίο τῆς γλώσσας τοὺς ὅρους μὲ τοὺς ὁποίους μεταστοιχείωσε τὸ ἀρχικῶς ἄξενο περιβάλλον σὲ δημιουργήματα πολιτισμοῦ. Ὁ λόγος, ὡς ἱκανότητα διασκεπτικῆς ἀναγωγῆς τῶν διεστώτων συμβεβηκότων σὲ καθόλου διανοητικὸ γεγονός καὶ ταυτοχρόνως ὡς δυνατότητα ἔκφρασης καὶ προβολῆς τῶν ἀτομικῶν διανοημάτων στὸν δημόσιο χῶρο, συγκροτεῖ τὴν καταστατικὴν πράξη τῆς ἀνθρώπινης ἔκφρασης στὰ θεσμισμένα ὄρια τῆς πόλεως⁶.

Ἡ ἀπάντηση σὲ οἰανδήποτε διερώτηση ἀφορᾷ τὴ σημερινὴ τεχνοκρατικὴ ὀργάνωση τοῦ βίου, τόσο στὸ ἀτομικὸ ὅσο καὶ στὸ συλλογικὸ ἐπίπεδο, δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ ἀφορμᾶται ἀπὸ μία ἐνδελεχῆ ἐξέταση τοῦ ἐπιστητοῦ, τὴν ἀνασύσταση τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν παραμέτρων ποὺ ὀδήγησαν σὲ μία ρήξη μὲ τὶς παραδεδομένες μορφές κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τὴ ριζικὴ μεταλλαγὴ τῶν τρόπων μὲ τοὺς ὁποίους ἐνσωματώνονται σὲ παγκόσμια κλίμακα οἱ μεταβολές ποὺ ἔχει ἐπιφέρει ἡ πρωτόφαντη ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης. Προφανῶς ὁ λόγος περὶ ἐπιστήμης σήμερα προϋποθέτει ἓνα ἀναμφίλεκτο δεδομένο: τὸ γεγονός ὅτι ἡ ὁποιαδήποτε μεταλλαγὴ στὸ πεδίο τῶν σημειομένων τῆς τεχνολογικῆς πραγματικότητας συντελεῖται ἐρήμην τῶν κοινωνικῶν ἀναφορῶν εἴτε αὐτὲς συναρτῶνται μὲ τὴν ἐπίγνωση τῶν ἐπιμέρους ὑποκειμένων, ποὺ ἀξιοποιοῦν στὴν καθημερινὴ τους βιοτὴ τὰ ἀπο-

ἐκδ. Παπαδήμα, Ἀθήνα 2011, σ. 340. [Στὸ ἐξῆς: H. Diels – W. Kranz, *Οἱ Προσωκρατικοί*]. Σύμφωνα καὶ μὲ τὸν πυθαγόρειο Φιλόλαο, *Περὶ Φύσιος*, B10 (ῥ.π.), ἡ «*ἀρμονία* [...] πάντως ἐξ ἐναντίων γίγνεται» καὶ δὲν συνιστᾷ τίποτε ἄλλο παρὰ «*πολυμυγέων ἔνωσης καὶ δίχα φρονεόντων συμφρόνησις*»: ἡ ἀρμονία σὲ κάθε περίπτωσι γίνεται ἀπὸ τὰ ἀντίθετα· διότι ἀρμονία εἶναι ἡ συνένωση τῶν πολυσυνθέτων καὶ ἡ ὁμοφροσύνη τῶν διχογνωμούντων. Βλ. H. Diels – W. Kranz, *Οἱ Προσωκρατικοί*, σ. 769.

5. Βλ. Ἡρακλείτου, ἀπ. B 51: «*καλίντροπος ἀρμονία ὄκωσπερ τόξου καὶ λύρης*». Βλ. H. Diels – W. Kranz, *Οἱ Προσωκρατικοί*, σ. 349.

6. Βλ. ἀναλυτικὰ: Κ. Θ. Πέτσιου, *Φιλοσοφία καὶ Ρητορικὴ στὴν κλασικὴ σκέψη*, ἐκδ. Guttenberg, Ἀθήνα 2018, σσ. 17 κ.έ., 65 κ.έ. καὶ *passim*· πρβλ. Κ. Θ. Πέτσιου, «*Λόγος καὶ Πόλις στὴν κλασικὴ σκέψη*», *Φιλοσοφεῖν* 14 (2016), σσ. 147-159.

τελέσματα τῶν νέων ἐρευνῶν, εἴτε ἄπτονται δομῶν θεσμικοῦ ἐλέγχου τῶν καινοφανῶν ἐπιτευγμάτων.

Στὴν ἱστορική του διόδευση τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο, ἐκδηλώνοντας τὴν ἐνύπαρκτη λογικότητά του, ἀναμετρήθηκε μὲ τὴν πραγματικότητα ποὺ τὸ περιβάλλει καί, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι συνειδητοποίησε τὴ δυναμικὴ ποὺ ἐγκλείει ἢ ἀθέατη διάστασή της, ἤδη ὁ Ἡράκλειτος ὑπογράμμισε ὅτι ἡ «ἀφανῆς ἀρμονίη» εἶναι ὑπέριστη τῆς αἰσθητῆς μορφῆς («φανερῆς κρείττων»)⁷, κατόρθωσε νὰ αὐτενεργήσει τὴν παρουσία του καὶ νὰ δημιουργήσει. Ὁ ἄνθρωπος συγκρότησε ἕναν οὐσιώδη διάλογο μὲ τὴ φυσικὴ πραγματικότητα, κατανοώντας τὴν ὡς φανέρωση μιᾶς ἰσορροπῆς σχέσης τῶν ὑλικῶν τῆς συστατικῶν, τῶν ὁποίων ἡ αὐτοτέλεια μεταβαλλόταν σὲ συναρμογὴ ἐντὸς τῆς διήκουσας τῆ συμπαντικῆ ταξιθέτηση ἐνύπαρκτης λογικότητας. Ὁ βαθμιαῖος μετασχηματισμὸς τῆς ἀδιαμόρφωτης ὑλικότητας σὲ εἰδοποιητικὰ γνωρίσματα τοῦ πολιτισμοῦ προϋποθέτει τὴ σύντηξη τῶν πνευματικῶν ὀριζόντων τοῦ ἀνθρώπου στὸ πεδίο τῆς μεταλλαγῆς ἀπὸ τὸ δυνάμει στὸ ἐνεργεῖα καὶ ἀπὸ τὸ λέγειν στὸ πράττειν.

Ἡ ἱστορικότητα τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου εἶναι συνυφασμένη μὲ ἀδήριτα ἐρωτήματα ἀναφορικῶς μὲ τὴ σκοπιμότητα τῶν ἐπιλογῶν στὸ πεδίο τοῦ πράττειν, τῆ σημασία τῶν τεχνικῶν ἐπινοήσεων καὶ τῆ συμβολή τους στὴν ἀμβλυνση τῶν δυσχερειῶν ποὺ παρέπονται τῆς ἔγχρονης παρουσίας του. Ὅτι ὅμως προσδιόριζε ἱστορικῶς τὸν σκοπὸ τῆς «τέχνης», τοῦ ἐνεργήματος τῆς τεχνικῆς δραστηριότητας, καὶ ἀποκαλύπτει τὸ νόημα τῆς ἔνθεσης τῶν τεχνολογικῶν ἐπιτευγμάτων στὸν ἀτομικὸ καὶ συλλογικὸ βίον, κατόπτριζε σὲ ὅλες τῆς ἱστορικῆς περιόδου μιᾶ ὀρισμένη κοσμοθεωρητικὴ ἀντίληψη. Μὲ ἄλλη διατύπωση, δὲν ἔχει σημασία μόνον τὸ αἰσθητὸ ἀποτέλεσμα τῆς τεχνικῆς ποὺ προσφέρεται στὴν καθημερινὴ χρῆση ὡς ἀντικείμενο ποὺ συμβάλλει στὴ διεκπεραίωση τῶν πολυειδῶν βουλημάτων μας, ἀλλὰ ἡ ἐνεστῶσα περιεχομενικότητα τοῦ νοήματος ποὺ ἀποδίδεται στὸ ἀντικείμενο χρῆσης. Γιὰ τὴν ἀρχαία σκέψη ἡ «μῆτις», ὡς μυθοποιημένη σκέψη καὶ ἱκανότητα εὐστροφῆς διεύρυνσης τῶν ὀρίων τῶν ἀνθρώπινων ἱκανοτήτων, ἀποτελεῖ γνωρίσμα τοῦ πράττειν καὶ τοῦ τεχνουργεῖν⁸. Στὴν ἴδια συνοχῇ, ἡ ἀνακατασκευὴ

7. Ἡρακλείτου, ἀπ. Β 54· βλ. H. Diels – W. Kranz, *Οἱ Προσωκρατικοί*, σ. 349.

8. Βλ. ἀναλυτικὰ: J.-P. Vernant – M. Detienne, *Μῆτις. Ἡ πολύτροπη νόηση στὴν Ἀρχαία*

τῶν κοσμικῶν στοιχείων μέσω τῆς ἐπενέργειας τῆς σκέψεως ἀποκάλυπτε τὴν προμηθεϊκὴ διάσταση τοῦ ἀνθρωπίνου ὑποκειμένου στὸν διά-λόγῳ του μὲ ὅ,τι τὸν περιέβαλε. Μέσα ἀπὸ τὸ πρῖσμα αὐτὸ ἡ δημιουργία ἀποτύπωνε ὄχι μόνον τὴν τεχνικὴ ἰκανότητα τῆς μεταποίησης τῆς ὑλικότητας σέ «ποίημα»/«δημιούργημα», ἀλλὰ καὶ σέ «τέχνημα», οἱ σύμμετρες ἀναλογίες τοῦ ὁποίου ἀποκαλύπτουν τὴν κοσμοθεωρία ὡς πλαίσιον ἀναφορᾶς καὶ τόπου φανέρωσης τοῦ διαλογίζεσθαι.

Ἡ ἀριστοτελικὴ φυσικὴ, ποὺ υἱοθετήθηκε κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Μεσαίωνα καὶ τῆς Ἀναγέννησης, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς μεθόδου ἐρειδόταν στὴν *per argumentum* διασκεπτικὴ κατανόηση τῆς πραγματικότητας, ἀντίληψη ποὺ συναντοῦμε καὶ στὴ θεμελιώδη ἀπόφαση τοῦ René Descartes (1596-1650) γιὰ τὸν ριζικὸ διαχωρισμὸ τῆς *res cogitans* (τῆς νοητικῆς οὐσίας) ἀπὸ τὴν *res extensa* (τὴν ἐκτατὴ οὐσία)⁹. Ἡ νεώτερη ἐπιστῆμη μὲ τὴν *per experimentum* προσέγγιση τοῦ φυσικοῦ γίνεσθαι, καὶ κυρίως μὲ τὴν μαθηματικοποίηση τῶν σχέσεων ποὺ συγκροτοῦν τὸ ἀντικείμενο τῆς παρατήρησης, ἔδωσε ὄθηση στὴ διατύπωση τῶν αἰτιατῶν συναρτήσεων ποὺ συγκεφαλαιώθηκαν στοὺς νόμους τοῦ Galileo Galilei (1654-1642) γιὰ τὴν κίνηση τῶν σωμάτων, τοῦ Johannes Kepler (1571-1630) γιὰ τὴν περιφορὰ τῶν πλανητῶν καὶ τοῦ Isaac Newton (1642-1727) γιὰ τὶς ἐλκτικὲς δυνάμεις, ἐρμῆνευμα τὸ ὁποῖο ἐπιστέγαζε καὶ τὶς προηγηθεῖσες ἐπιστημονικὲς κατασκευές¹⁰. Ἡ μηχανιστικὴ ἐρμηνεία τῆς κλασικῆς φυσικῆς κατὰ τὸν 18ο καὶ 19ο αἰ. ὀδήγησε ἀναπόφευκτα στὸν Θετικισμό, ποὺ δὲν περιορίσθηκε στὰ ὅρια τῆς ἐξήγησης τῶν φυσικῶν φαινομένων ἀλλὰ ὡς φιλοσοφικὴ θεώρηση

Ἑλλάδα, μετάφρ. Ἰωάννα Παπαδοπούλου, ἐκδ. Δαίδαλος / Ἰ. Ζαχαρόπουλος, Ἀθήνα 1993, ἰδ. σ. 203 κ.έ.

9. Βλ. R. Descartes, *Principia Philosophiae*, Pars Prima (1644), LII-LII (= *Oeuvres de Descartes*, publiées par Ch. Ad. – P. Tannery, Nouvelle Présentation, en co-édition avec Le Centre National de la Recherche Scientifique), VIII, 1, Paris 1964, σσ. 24-25)· πρβλ. ὁ ἴδιος, *Meditationes de Prima Philosophia* (1641), II (= *Oeuvres*, ὁ.π., VII, Paris 1964, σ. 25· πρβλ. σ. 27: “*Cogitare? Hic invenio: cogitation est; haec sola a me divelli nequit. Ego sum, ego existo; certum est*”)· πρβλ. ὁ ἴδιος, *Méditationes*, III (= *Oeuvres*, ὁ.π., σ. 34): “*Ego sum res cogitans*”. *Méditationes*, VI (= *Oeuvres*, ὁ.π., σ. 78): “*recte concludo meam essentiam in hoc uno consistere, quod sim res cogitans*”.

10. Γιὰ τὰ σχετικὰ τεκμήρια βλ. ἐνδεικτικὰ Κ. Θ. Πέτσιου, Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση στὴ Νεοελληνικὴ Σκέψη. Ὅψεις τῆς φιλοσοφικῆς διερεύνησης ἀπὸ τὸν 15ο ὡς τὸν 19ο αἰῶνα, Ἰωάννινα ³2016, σ. 191 κ.έ.

πλέον φιλοδόξησε να έρμηνεύσει όλες τις πτυχές του έπιστητού και να άποφανθεί με άξιωματικό τρόπο για τὰ μεταφυσικά έρωτήματα. Βεβαίως, ή σύγχρονη φυσική, συνδυάζοντας πειραματικώς τήν «καταγραφή» με τήν «παρατήρηση» και κατανοώντας τή λειτουργία τής ύλικότητας σε συνάφεια με τόν ίδιο τόν παρατηρητή, έρμηνεύει τò φυσικό γεγονός ως φανέρωση τής διηνεκώς ένεργούμενης πραγματικότητας στη συναλληλία της με τόν παρατηρητή. 'Η θεωρία τών *Quanta* [Max Planck (1858-1947), Niels Bohr (1885-1962), Werner Heisenberg (1901-1976)]¹¹ σε συνδυασμό με τή θεωρία τής *Σχετικότητας*, τήν όποία διετύπωσε ό Albert Einstein (1879-1975), προκάλεσε ένα ούσιωδες ρήγμα στις «έπιστημονικές» βεβαιότητες του Θετικισμού, καθιστώντας σαφές ότι δέν είναι δυνατή ή αιτιώδης περιγραφή τών φαινομένων τών «άτόμων» έντός του «χρόνου» και του «τόπου», και –σε αντίθεση με τόν μακρόκοσμο– στόν μικρόκοσμο ίσχύει ή «άρχή τής άπροσδιοριστίας», άφοι τò άποτέλεσμα τής παρατήρησης συναρτάται με τή θέση του παρατηρητή, ό όποιος θεάται κατά τήν πειραματική διαδικασία μόνον μία συγκεκριμένη «μορφή» του *continuum* τής μικροκοσμικής πραγματικότητας¹².

Αναμφίλεκτα οι πρωτόφαντες άλλαγές στόν τρόπο με τόν όποϊον ή σύγχρονη τεχνολογία προσπελαύνει τò πεδίο τής μικροφυσικής και μεταλλάσσει τόν χώρο του έπικοινωνιακού πράττειν έχουν καθοριστικές έπενέργειες στη γνωστική διάσταση του άνθρώπου, ό όποιος στο Σύμπαν τής βιωμένης έμπειρίας αναδέχεται και άναγνωρίζει τή συμβολή του «τεχνικού πνεύματος» στη βελτιστοποίηση τών όρων ζωής και στην άμβλυνση τών άνασχέσεων στην πρόσβαση στο πληροφοριακό γίγνεσθαι. Αυτή ή εκ-κάλυψη τής νέας πραγματικότητας όμως καθίσταται δυνατή διότι τó «τεχνικό πνεύμα» προσέλαβε μία σημασιολογική διάσταση που διαπιστώνεται άπό τή μετάθεση του νοήματος άπό τò

11. Βλ. ένδεικτικά W. Heisenberg, *Φυσική και Φιλοσοφία*, μετάφρ. Δ. Κούρτοβικ, έκδ. Κάλβος, Άθήνα 1978, ίδ. σ. 46 κ.έ. (: «'Η θεωρία τών κβάντων και οι άπαρχές τής άτομικής Φυσικής»): ό ίδιος, «'Ο φυσικός κόσμος και ή δομή τής ύλης», στό: Έμμ. Χ. Κάσδαγλης (έπιμ.), *'Η συνάντησης τών Άθηνών 1964*, έκδ. Βασιλικόν Έθνικόν Ίδρυμα, Άθήνα 1964, σσ. 77-113.

12. Για μία φιλοσοφική κατανόηση τών έπιστημονικών μεταλλαγών που συντελέστηκαν στα τέλη του 19ου και στις άπαρχές του 20ου αϊ. βλ. ένδεικτικά Εδ. Π. Παπανούτσος, *Περί Έπιστήμης*, Άθήνα 1937, ίδ. σ. 152 κ.έ.

ἐνεργοῦν ὑποκείμενο στὸ ἀποτέλεσμα τῆς τεχνικῆς δραστηριότητος. Οἱ ἐπισημάνσεις τοῦ Σπύρου Κυριαζόπουλου (1932-1977)¹³ γιὰ τὴν ὄντολογικὴ συνάφεια τοῦ «τεχνικοῦ πνεύματος» μὲ ὅ,τι παράγεται ὡς «τεχνικὸ ἀντικείμενο» ἐδράζονται στὴ θεωρητικὴ προκείμενη ὅτι «ἡ σύγχρονος τεχνικὴ ἐμφανίζεται τελικῶς ὡς μετατροπὴ τῆς φυσικῆς καταστάσεως εἰς μεταφυσικὴν δυνατότητα»¹⁴. Ἡ φιλοσοφικὴ αὐτὴ προσέγγιση¹⁵ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν ἀποδοχὴ σὲ παγκόσμια κλίμακα τοῦ προτάγματος τῆς «ἀένας ἀνάπτυξης» καὶ τῆ χωρὶς διασκεπτικὸ ἔλεγχου ἐπιδίωξη τῆς «προόδου». Εἶναι εὐδὴλο ὅτι οἱ συγκεκριμένους παραδοχές, ποὺ συνυφαίνονται μὲ τὴ μεγιστοποίηση τοῦ κέρδους, καθιστοῦν περιθωριακὴ τὴ συζήτηση γιὰ τὸν ἐργαλειακὸ καὶ ὑπολογιστικὸ χαρακτήρα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας σὲ ὅλα τὰ πεδία τοῦ ἐπιστητοῦ, γεγονός ποὺ ἐπιμαρτυρεῖ τὴ «λήθη» τῆς οὐσίας τῆς σκέψεως καὶ τὴν ἀπέκδυση τῆς εὐθύνης νὰ τεθοῦν ριζικὰ ἐρωτήματα γιὰ τὸ νόημα καὶ τὸν σκοπὸ («τέλος») τῆς «ἐπιστήμης».

Στὴ συνοχὴ αὐτὴ ἀξίζει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ αὐξηση τῆς ὑπολογιστικῆς ἰσχύος τῶν ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν σὲ συνδυασμὸ μὲ μοριακοὺς νανοσυναρμολογητὲς ἀποτελεῖ μίαν βασικὴ συνιστώσα τῆς

13. Ἀπουσιάζει μίαν ἐξειδικευμένη μονογραφία γιὰ τὴ σύνολη φιλοσοφικὴ παρουσία τοῦ σημαντικοῦ Νεοέλληνα στοχαστῆ. Βλ. πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή: Βασιλικὴ Σολωμοῦ-Παπανικολάου, «Ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Ἀπόλλων στὴ θεώρηση τοῦ Σπύρου Κυριαζόπουλου», *Δωδώνη, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τοῦ Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικῆς καὶ Ψυχολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων*, 25/Γ (1996), σσ. 133-148· Π. Νοῦτσος, «Ἡ φιλοσοφικὴ παρουσία τοῦ Σπύρου Κυριαζόπουλου», στί: ὁ ἴδιος, *Νεοελληνικὴ Φιλοσοφία. Οἱ ἰδεολογικὲς διαστάσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν τῆς προσεγγίσεων*, ἐκδ. Κέδρος, Ἀθήνα 1981, σσ. 161-174. Γιὰ τὶς φιλοσοφικὲς τοῦ ἀπόψεως βλ. Γεωργία Ἀποστολοπούλου, «Ἡ κρίση τῆς Μεταφυσικῆς καὶ τὸ ἐρώτημα περὶ Θεοῦ στὴ θεώρηση τοῦ Σπύρου Κυριαζόπουλου», *Δωδώνη*, 25/Γ (1996), σσ. 93-109.

14. Βλ. Σπ. Δ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ καταγωγὴ τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος*, Ἀθήνα 1965, σ. 17: «Ὁ ὑπεραισθητὸς σύνδεσμος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ὅ,τι τὸν καθιστᾶ περιττὸν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν προθέσεων του, παρουσιάζει τὸ τεχνικὸν ἔργον ὡς μεταφυσικὴ εὐεργεσία»· πβ. καὶ τὴν ἀξιοποίηση τῆς ἀποψῆς τοῦ Κυριαζόπουλου γιὰ τὴν «τεχνικὴ» ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ἰω. Κατσίαρα, στὸ εἰσαγωγικὸ κείμενο («Θεολογώντας στὸν κόσμον τῆς μηχανῆς») στὸ *Πρόγραμμα τοῦ παρόντος Συνεδρίου (Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία ἐν πορείᾳ στὴν “ἄυλη πραγματικότητα” τῆς ὕστερης νεωτερικότητος)*, Ἀθήνα 2023, σσ. 3-7, βλ. <https://www.ecclesiagreecce.gr/theologia100/programme.pdf> [19.9.2023].

15. Βλ. καὶ τὶς ὁμόλογες θέσεις ποὺ διατυπώνει ὁ Σπύρος Κυριαζόπουλος στὰ βιβλία του: *Ἡ παρουσία τῆς Φυσικῆς Ἐπιστήμης*, Ἀθήνα 1963· *Ἐνώπιον τῆς Τεχνικῆς. Διαλέξεις καὶ Δοκίμια*, ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 1971.

σύγχρονης τεχνολογίας, ή ανάπτυξη της οποίας ακολουθεί έκθετικό και όχι γραμμικό ρυθμό. Στη σύγχρονη συζήτηση, ο ανθρώπινος εγκέφαλος και τα εκατομμύρια των νευρώνων του και των συνάψεών του αντιπαραβάλλεται συχνά με τό «λογισμικό» των τεχνητών μηχανών, των ρομπότ «ύψηλης νοημοσύνης» με υπολογιστικές ικανότητες έπεξεργασίας των δεδομένων που υπερβαίνουν την ανθρώπινη νοημοσύνη. Η αποκωδικοποίηση του ανθρώπινου DNA στα μέσα του είκοστού αιώνα προσέφερε τη δυνατότητα παρέμβασης στη λειτουργία των μοριακών δομών και στο πληροφοριακό του σύστημα, γεγονός που δημιούργησε έλπίδες για τη θεραπεία ανίατων έως σήμερα ασθενειών και την επίλυση καιρίων προβλημάτων υγείας. Η πρόσδεση όμως της σύγχρονης Ιατρικής σε υπερεθνικά οικονομικά συμφέροντα αποτέλεσε την πλέον τραγική διάφευση της προσδοκίας, αφού τα αποτελέσματα των ποικιλώνυμων έρευνών και ανακαλύψεων δεν είναι προσβάσιμα σε εύρεια κλίμακα, αλλά αποτελούν προνόμιο ιδιοποίησης. Ο ύπαρκτος κίνδυνος να εφαρμοσθεί στην κοινωνική εύγονική ή πρωτόγνωρη σώρευση της γενετικής πληροφορίας, που συνάγεται από την παρέμβαση του ανθρώπου στην κυτταρική δομή, και να υποταχθεί ή βιολογική έτερότητα στη γενετική μηχανική συγκαλύπτεται από διακηρύξεις για «ποιότητα ζωής», «αποτελεσματικότητα», «αύξηση της παραγωγικότητας» και –το κυριώτερο– από την υπόσχεση για ικανοποίηση ενός έγωιστικού *ιδιάζειν*, που αποβλέπει στην πραγμάτωση της έπιθυμίας μέσω των έπιτευγμάτων της τεχνολογίας και των ευκαιριών της αγοράς.

Οι δυνατότητες που προσφέρονται από τη σύγχρονη βιοτεχνολογία και την παραπληρωματική γενετική μηχανική διαμόρφωσαν ήδη τις προϋποθέσεις για τη «γενετική αναβάθμιση» (“*human genetic engineering*”) του ανθρώπου, έτσι ώστε ο τελευταίος να αυτοαναγορευθεί σε δημιουργό της βιολογικής του ύπαρξης. Στην έγωιστική διαγραφή της ιστορικής του παρουσίας ως όντος που διακρίνεται για την ανθρωπικότητά του («*πολιτικόν γάρ ο άνθρωπος και συζειν πεφυκός*»¹⁶) προβάλλεται ως αντίστιξη το αίτημα της «αυτοθέωσης». Οι δυσανάγνωστες συνέπειες αυτής της αντίληψης στα ειδολογικά γνωρίσματα της υπαρκτικότητας του ανθρώπου, δηλαδή στον λόγο, την προαίρεση και την έλευθερία, παρασιωπώνται. Ο «τρανσουμανισμός»

16. Βλ. Άριστοτέλους, *Ήθικων Νικομαχείων* Α, 9, 11169b.

(“*Transhumanism*”)¹⁷ με την επαγγελία της ψηφιακής αθανασίας για τον άνθρωπο ως έννοιας γένους, μέσω της μεταφοράς του νοῦ στον ὑπολογιστή (“*mind uploading*”), είναι, ὅπως γνωρίζουμε, *intra muros* τῆς σύγχρονης ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, στὴν ὁποία ὅμως ἐμφατικῶς ἀποσιωπᾶται τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν ἀναστοχαστικὴ ἱκανότητα τοῦ ἀνθρωπίνου ὑποκειμένου νὰ διερωτᾶται, νὰ κατανοεῖ καὶ νὰ ἐρμηνεύει τὸν κόσμο ὡς αὐτόβουλο καὶ ἐλεύθερο ἀπὸ τὴν οἰανδῆποτε ἑτερονομία καὶ ἀναγκαιότητα ὄν.

Εἶναι εὐνόητο ὅτι στὴν πνευματικὴ ἐπισφάλεια, ποὺ προκάλεσε ἡ διακήρυξη τοῦ Friedrich Nietzsche (1844-1900), στὸ ἔργο του *Ἡ Χαρούμενη Ἐπιστήμη*, γιὰ τὸν Θάνατο τοῦ Θεοῦ («ὁ Θεὸς εἶναι νεκρός»)¹⁸, στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ., ἡ τεχνολογία προσέφερε εὐμήχανα πορίσματα γιὰ τὴν ἀναγωγή τῆς ἴδιας «*τεχνητῆς νοημοσύνης*»¹⁹ σὲ αὐτοτελῆ ὑπερφυσικὴ-μεταφυσικὴ ὄντοτητα αὐτονομημένη στὶς λειτουργίες της ἀπὸ τὸν δημιουργό της. Ἡ ἐργαλειακὴ ἐκδοχὴ τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγκεφάλου ὡς ἀπλῆς συναρμογῆς νευρωνικῶν δικτύων ἔχει ὀδηγήσει στὴν πεποίθηση ὅτι εἶναι ἐφικτὴ ἡ κατασκευὴ μιᾶς «*ὑπερευφυοῦς μηχανῆς*» ποὺ θὰ συνιστᾶ γνώρισμα τοῦ «*τεχνολογικοῦ μετανθρωπισμοῦ*» (“*technological posthumanism*”), στὸν ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος θὰ ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν ἐνσωματωμένη σὲ ὑπολογιστές «*γενικὴ τεχνητὴ νοημοσύνη*» (“*artificial general intelligence*”) καὶ τὸ Σύμπαν θὰ ἀποκτήσει μία «*τεχνολογικὴ μοναδικότητα*» (“*technical singularity*”).

Ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς εἰσῆγησῆς μας ἡ ἐνδελεχῆςπραγματεύση τῶν παραπάνω, θὰ ἐπιθυμούσαμε ὅμως στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ τονίσουμε

17. Βλ. ἐνδεικτικὰ A. Pilsch, *Transhumanism. Evolutionary Futurism and the Human Technologies of Utopia*, University of Minnesota Press, Minneapolis, MN 2017.

18. Βλ. Fr. Nietzsche, *Die fröhliche Wissenschaft*, 1887 (1882) [*Ἡ Χαρούμενη Ἐπιστήμη*, μετάφρ. Ζ. Σαρίκας, ἐκδ. Πανοπτικόν, Ἀθήνα 2010]. Αὐτὴν τὴ διάχυτὴ ἀντίληψη τοῦ ἀποφώλιου μηδενισμοῦ ἀπηγεῖ καὶ ἡ διατύπωση τοῦ ποιητῆ Jean Paul (1763-1825) ὅτι: «*θεὸς δὲν ὑπάρχει*». Βλ. J. Paul, *Die Rede des toten Christus vom Weltgebäude herab, das kein Gott sei*, Berlin 1972· πρβλ. ἐνδεικτικὰ Fransisca Thiel, „Religion in Kunst: Die “innere Apokalypse” als literarische Atheismuskritik. Jean Pauls “Rede des toten Christus” vom Weltgebäude herab, das kein Gott sei (1796)“, *Studia Germanica Gedanensia* 34 (2016), σσ. 37-47.

19. Γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ ὅρου καὶ τὶς ποικίλες ἐφαρμογές βλ. ἐνδεικτικὰ Am. Joshi, *Artificial Intelligence and Human Evolution. Contextualizing AI in Human History*, Apress, Redmond, WA, USA 2024.

ὅτι ἡ ἐγγενής «βία» σὲ ὅποιαδήποτε ἐπιβολὴ τῆς ὑλικῆς ἢ συμβολικῆς κυριαρχίας, ἢ ὅποια εἶχε ἀπαξιωθεῖ στὴν ἐλληνικὴ σκέψη ὡς «ὑβρις», φανερόνεται ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐνσωμάτωσης τῆς προηγμένης τεχνολογίας στὴν κατασκευὴ καὶ χρῆση τῶν ὀπλικῶν συστημάτων, καθὼς καὶ στὴν ὀργάνωση τῆς παγκοσμιοποιημένης οἰκονομίας καὶ πιὸ συγκεκριμένα στὸ κοινωνικὸ πεδίο, στὸν χῶρο τῆς καθημερινῆς συνδιαλλαγῆς καὶ ἰδιαιτέρως τῆς ἐργασίας. Ἦδη ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοματοποιημένων συστημάτων καὶ ἡ ἀντικατάσταση τῆς «φυσικῆς ἐργασίας» ἔχει συνεπιφέρει τὴ μεγιστοποίηση τῆς ὑπεραξίας τῶν προϊόντων, στὴ δημιουργία τῶν ὁποίων ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐργαζομένων ἐλαχιστοποιεῖται. Ὅλοένα καὶ περισσότερο ἡ παροῦσα μορφή μεταβιομηχανικοῦ καπιταλισμοῦ προσανατολίζεται στὴν παραγωγὴ αὐτονομημένων ἀπὸ κοινωνικὲς ἀναφορὲς συστημάτων γνώσης-πληροφορίας, ἢ ὅποια στὴ συνέχεια διατίθεται ὡς προνομιακὸ ἐμπόρευμα. Προφανῶς ὁ σύγχρονος τρόπος ὀργάνωσης τῆς μεταβιομηχανικῆς κοινωνίας, ἢ διεθνοποίηση τῶν «ἀγορῶν» καὶ ἡ «μεταφυσικὴ» τους λειτουργία σὲ σχέση μὲ τὶς ἐπιμέρους «ἐθνικὲς» οἰκονομίες διαμορφώνει ἓνα πεδίο, στὸ ὁποῖο τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο ἀποκόπτεται ἀπὸ τὴ σχέση του μὲ τὴ δημιουργικὴ ἐργασία καὶ τὴν κοινωνία ὡς πλαίσιο νοηματοδοτούσας ἀναφορᾶς. Ἡ ἐπιδίωξη τῆς μεγιστοποίησης τοῦ κέρδους μὲσω τῆς ἀναγωγῆς τῆς «μέγιστης δυνατῆς ἀποδοτικότητας» σὲ μοναδικὸ κριτήριό τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας συγκαλύπτεται ἀπὸ τὶς ὑποσχέσεις τῆς μελλοντικῆς εὐδαιμονίας τοῦ πλήθους, μεγάλο μέρος τοῦ ὁποίου ὅμως ἐξακολουθεῖ νὰ διαβιοῖ σὲ τραγικὲς συνθήκες ἀνέχειας, πείνας, ἀσθένειας καὶ δυστυχίας. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἡ τεχνολογία διαμορφώνει ἓναν ἐσχατολογικὸ μῦθο μαζικῆς ἀποβλεπτικότητας, ποὺ εὐαγγελίζεται τὴν ἀπάλειψη τῶν δεινῶν τῆς παροντικῆς βιοτῆς σὲ ἓνα τεχνοκρατούμενο μέλλον.

Ταυτοχρόνως, ἡ κυρίαρχη καὶ ὁμογενοποιημένη ψηφιακὴ εἰκόνα ποὺ συνιστᾷ τὴ μείζονα ἔκφραση τῆς ἐργαλειοποίησης τοῦ Λόγου ἐνασμενίζεται τὴν εὐμάρεια τῶν ἀποδεκτῶν τῶν παγκόσμιας ἰσχύος τηλεοπτικῶν καὶ διαδικτυακῶν μηνυμάτων, ὑποβάλλοντας ταυτοχρόνως τὴν ἀπαίτηση τῆς συστοίχισης μὲ τὶς δεσπόζουσες ὄψεις τοῦ «ὀρθολογικοῦ μονισμοῦ», ποὺ ἀνάγει τὴν αὐτονομία τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας σὲ θρησκευτικὸ θέσφατο. Ποικίλες μορφές

«θρησκευτικῶν ὑπεραναπληρώσεων» τῆς παραδοσιακῆς θεολογικῆς διδασκαλίας προβάλλονται σήμερα ὡς ἀπάντηση στὰ ἀδήριτα ὑπαρξιακὰ ἐρωτήματα, συγκαλύπτοντας τὴν ἀπορία γιὰ τὴν παρουσία τοῦ ὄντος καὶ τὴν ἀγωνία τῆς ἀπολύτρωσης, μὲ τὴν ἐπίσχεση τοῦ ἐρωτᾶν καὶ τὴ φαντασιώδη ἀνάδειξη τοῦ «μεσσιανισμοῦ» τῆς τεχνολογίας. Ἡ μετατροπὴ τοῦ «φυσικοῦ» χώρου σὲ «ψηφιακό», παρὰ τὶς πρόδηλες ἀντινομίες, ἐπὶ παραδείγματι τὸ ὑποκείμενο ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται ὡς σωματικό-ψυχικό γεγονός πιστοποιήσιμο ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, διαμόρφωσε ἓνα νέο ἀντιληπτικὸ σύμπαν τὸ ὁποῖο προβάλλει ὡς «ὑπαρ», ὡς εἰκονικὴ προβολὴ στὸ συνειδὸς μὲ τὴ μορφή ὅμως τῆς φαντασιακῆς πραγματικότητας. Ἡ κυρίαρχη «ὑπολογιστικὴ λογικὴ» ἐγγράφει στὸ βλέμμα μας μία εἰκονικὴ παράσταση ποὺ διεκδικεῖ τὴν ἀξίωση νὰ κατισχύσει ὡς *Θρησκεία τῆς Ἀνθρωπότητας*, γιὰ νὰ ἀνακαλέσουμε στὴ μνήμη μας τὸν Auguste Comte (1798-1857), ἀποδεσμευμένη ὅμως ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀνθρωπικότητα τῶν ἐπιμέρους προσώπων καὶ ὅ,τι συνιστᾷ τὴν αὐτενέργειά τους στὸ πεδίο τοῦ λέγειν καὶ τοῦ πράττειν, δηλαδὴ τὸν εἰδοποιὸ λόγο τους.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ παρ-ουσιώνεται μία ἄυλη πραγματικότητα, ἐπέκεινα τῶν αἰσθητηριακῶν δεδομένων, ποὺ κρυσταλλώνεται σὲ ἓναν νοητὸ κόσμον καὶ κατανοεῖται μὲσω μαθηματικῶν σχέσεων ποὺ ἀναδεικνύονται ὡς ἡ μοναδικὴ «γλῶσσα» συνομιλίας μὲ τὴν ἄυλη πραγματικότητα. Αὐτὴ ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴ «φυσικὴ» στὴν «εἰκονικὴ» προφάνεια μόνον ὡς μορφή διατηρεῖ τὸν δηλωτικὸ χαρακτήρα τῶν ὄρων τῆς γλωσσικῆς μας σημαντικῆς, ἀφοῦ τὸ ὑποκείμενο φαίνεται νὰ κατανοεῖ τὸν «ὑπολογιστικὸ» τρόπο σκέψεως ὡς τὴ μοναδικὴ δυνατότητα «δια-λόγου» μὲ τὸν ἀντι-κείμενο κόσμον, «τὸν κόσμον τῆς ζωῆς» („*Lebenswelt*“), τοῦ ὁποῖου ὅμως ἐξακολουθεῖ νὰ συνιστᾷ μέρος ἔστω καὶ ὡς παρατηρητῆς καὶ ἀποδέκτης τῶν νέων τεχνολογικῶν συναρτήσεων τοῦ «συνειδέναι» μὲ τὸ «εἶναι». Στὴ σημερινὴ πραγματικότητα, ἡ ἄποψη τοῦ Jean François Lyotard (1924-1998) γιὰ τὸν σημαίνοντα ρόλο τοῦ ὑπολογισμοῦ στὴν ἀναγνώριση καὶ καταξίωση τῆς ὀρθολογικότητος²⁰ θέτει ἓνα καίριο ἐρώτημα γιὰ τὴ

20. Βλ. ἐνδεικτικὰ J. Fr. Lyotard, *La condition postmoderne*, 1979 [Ἡ μεταμοντέρνα κατάσταση, μετάφρ. Κ. Παπαγιώργης, ἐκδ. Γνώση, Ἀθήνα 1988, σ. 116 κ.έ.].

μέθοδο με την οποία δια-μορφώνεται και δια-πλάθεται η εικόνα του «*έαυτοῦ*» ως γεγονόςτος ύπαρκτηῆς αὐτοσυνειδησίας. Ἀναμφίλεκτα, γιὰ τὴ φιλοσοφοῦσα διανόηση τίθεται μὲ ἐπιτακτικότητα τὸ αἶτημα τῆς ἐπίγνωσης τοῦ «*έαυτοῦ*»: τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο συμ-περιφέρεται ἡ σωματικότητά μας καὶ συντελεῖται ἡ ἔνδον ἐπι-κοινωνία τῆς μὲ τὸν ψυχισμὸ ἢ τὸ Ἐγώ. Ἀφετηριακὸ σημεῖο ἐκκίνησης τοῦ ἀναστοχασμοῦ μας ἐπιβάλλεται νὰ εἶναι ἡ προφάνεια τῆς σκέψης καὶ ἡ δυνατότητα ἐποπτείας τῆς ἀναστροφῆς τοῦ «*έαυτοῦ*» μὲ τὴ φυσικὴ καὶ κοινωνικὴ πραγματικότητα, γεγονόςς ποὺ φαλκιδεύει ὁ ἑτερόνομος σχεδιασμὸς τῆς τεχνικοποίησης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἡ παρεπόμενη ἐξουσίαση τῆς προαιρέσεως.

Τὰ φιλοσοφικὰ ἐρωτήματα ποὺ ἐγείρονται ἀπὸ τὴν «*παράσταση*» ποὺ σχηματοποίησε ἡ σύγχρονη τεχνολογία σὲ συνέργεια μὲ τὴν ἀκατάσχετη δύναμη τῶν «*ἀγορῶν*» εἶναι πολυειδῆ, στὰ ὅρια ὅμως τῆς εἰσήγησης αὐτῆς θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναδείξουμε ὡς κατ' ἐξοχὴν ἐπιτακτικὴ τὴ διερώτηση γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο συγκροτεῖται στίς παρούσες συνθήκες τὸ συνειδὸς τοῦ ἀνθρωπίνου ὑποκειμένου. Ὁ ἄνθρωπος φαίνεται νὰ κατανοεῖ τὴν ἐπιστημονικὴ «*λογικὴ*» ὡς «*ὑπάρχουσα*» ἀδήριτη ἀναγκαιότητα προσανατολισμένης καὶ σωρευτικῆς ἀνάπτυξης, ποὺ θὰ συντελέσει στὴν ἐγκαθίδρυση τῆς ἀνθρώπινης εὐδαιμονίας καὶ στὴν «*ἀπο-θέωση*» τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου στὸ τεχνοκρατικῶς διαμορφωμένο κοινωνικὸ καὶ ἐργασιακὸ περιβάλλον.

Εἶναι εὐνόητο ὅτι σὲ μία ἀλλοτριωμένη καὶ ἀλλοτριώνουσα κοινωνικὴ πραγματικότητα ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως ἡ μάζα συστοιχίζεται μὲ τίς κυρίαρχες ἐπιλογές, οἱ ὁποῖες προσφέρουν τὴν ψευδαίσθηση τῆς παροντικῆς ἢ τῆς μελλοντικῆς εὐτυχίας τῶν ἀνθρώπων, παρασιωπώντας τὴ θεμελιώδη ἀπορία γιὰ τὸ νόημα τῆς ὑπαρκτηῆς τους παρουσίας. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἀπὸ τὴ συζήτηση γιὰ τὴν αὐτονομημένη ἀπὸ κοινωνικὲς ἀναφορὲς ἀνάπτυξη τῆς «*τεχνητῆς νοημοσύνης*» ἀπουσιάζουν καίρια ἐρωτήματα ποὺ ἀφοροῦν τὸν ρόλο ποὺ ἐνδέχεται νὰ διαδραματίσει αὐτὴ στὴν «*ἀντικειμενοποιημένη ἐργασία*» τῆς οικονομικῆς μεγα-μηχανῆς, τὴν ἀναγκαιότητα καὶ τὰ ὅρια τῆς γενετικῆς μηχανικῆς, καθὼς καὶ τὸν τρόπο ἄσκησης τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου τῆς λειτουργίας τῶν ὑπολογιστικῶν μηχανῶν. Σὲ κάθε περίπτωση δὲν θὰ πρέπει νὰ διαφεύγει τῆς προσοχῆς μας ὅτι τὰ «*ἀγαθὰ*»/«*τεχνικὲς δεξιότητες*»

τοῦ Προμηθέως συνοδεύθησαν στὸν οἰκεῖο πλατωνικὸ μῦθο, κατ' ἀνάγκην, ἀπὸ τὴν «αἰδῶ» καὶ τὴν «δίκην». Στὴ συμφυῆ ἀπορία τοῦ Ἑρμῆ γιὰ τὸν τρόπο διαμοιρασμοῦ τῶν ἠθικῶν κριτηρίων ἢ ἀπάντηση τοῦ Διὸς ἦταν εὐκρινής: «ἐπὶ πάντας [...] καὶ πάντες μετεχόντων»²¹.

SUMMARY

Viewing the World as a Vision: towards a New Meta-Physics?

By Konstantinos Th. Petsios, *Professor*
University of Ioannina

In this study we seek to highlight the questions that arise from the utilization of modern technology at the scientific and social level and especially the problems that emerge from the use of “*artificial intelligence*”. The change in traditional ways of life is directly linked to the changes caused on a global scale by the unprecedented development of technology, but for philosophical thought the important question arises about the role of the human being in the new reality. “*Artificial intelligence*” promises an image of human happiness, but the problem of social control of new scientific achievements is raised in a strong way. In the modern era, the “*technical spirit*” took on a semantic dimension that we understand from the transposition of the meaning from the active subject to the result of the technical activity. The possibilities offered by modern biotechnology and genetic engineering have created conditions for the “genetic upgrade” of human being, who perceives himself as the creator of his own existence. However, the questions about the identity of human being, his choice and the possibility of freedom of thought remain open. “*Transhumanism*” promises a “*digital immortality*”, but the crucial question concerns the very existence of human being as human being and his relations with physical reality, other people, and, above all, with himself.

21. Βλ. Πλάτωνος *Πρωταγόρας*, 323a.